KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Gejza Horák

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 4 — 1970 — ČÍSLO 4

OBSAH

I. Masár, Prístup k cudzojazyčným prvkom 97

Hlasy o slove

B. Finďo, O mojom vzťahu k slovenčine 100

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 101

Š. Michalus, Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku . 105

K. Palkovič, Slovanské mená osôb u Jána Hollého . . 108

M. Marsinová, O jazykovej kultúre v Rakúsku 111

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová 114

Predložka *pre*. J. Stanislav 115

Príslovky *jakživ* a *odjakživa*. M. O. Malíková 117

Nespisovné slovo v titulku. J. Findra 119

Nesprávne skracovanie slov *dorastenci, dorastenky*. R. Šiška 120

Puškinské výročie, správne Puškinovo alebo puškinovské výročie. A. Chmelík . . 121

Správy a posudky

O jazykovej stránke učebníc pre 1. ročník základnej deväťročnej školy. J. Bartoš 123

Spytovali ste sa

O používaní podmieňovacieho spôsobu. M. Pisárčiková 126

Pekliský, pekliskový alebo peklištiansky? M. Považay 126

ROČNÍK 4 — 1970 — ČÍSLO 4

KULTÚRA SLOVA

Prístup k cudzojazyčným prvkom

IVAN MASÁR

Jazyková kultúra ako vedomé pestovanie spisovného jazyka a cieľavedomá starostlivosť oň má u nás svoju tradíciu a samozrejme aj vývinové etapy. V istom štádiu rozvoja spisovnej slovenčiny bolo hlavným cieľom jazykovej kultúry brániť slovenčinu proti cudzím vplyvom (v druhej polovici minulého storočia, ale aj v tomto storočí, veľmi bojovne najmä v tridsiatych rokoch). Vtedy sa veľký dôraz kládol na čistotu jazyka, pričom práca v okruhu jazykovej kultúry spočívala predovšetkým v boji proti cudzojazyčným prvkom, najmä germanizmom, maďarizmom, rusizmom i bohemizmom, a v ich odstraňovaní zo slovenskej slovnej zásoby. Takto chápaná jazyková kultúra vychádzala jednak z myšlienky originality, svojskosti a osobitnosti nášho jazyka, jednak z úsilia odlišovať čo v najväčšej miere spisovnú slovenčinu od iných slovanských i neslovanských jazykov. Takéto postoje k slovnej zásobe nášho jazyka doznievajú najmä v staršej generácii podnes. Pravda, v konkrétnej historickej situácii, v konkrétnych spoločenských a národných podmienkach bolo takéto chápanie jazykovej kultúry potrebné i osožné. Napokon nie je iba našou národnou svojráznosťou. V Taliansku a vo Francúzsku sa proti gréckym a latinským slovám vedome bojovalo už v časoch renesancie, inde zasa takýto boj smeroval proti nadvláde jedného národného jazyka nad iným (napr. v Nemecku boj proti výrazom francúzskeho pôvodu, v Čechách proti germanizmom ap.). Vo vývine češtiny prejavujú sa takéto tendencie už v 17. a 18. storočí. V Čechách boj proti cudzím slovám a utváranie potrebných slov podľa zásad, ktoré vo svojom diele vypracoval J. Dobrovský, posilňovalo národný pohyb a uvedomenie.[1]

[1] Pozri E. Jóna, *Vývoj názorov na spisovnú slovenčinu a na problémy jazykovej kultúry*, Jazykovedné štúdie VII, Bratislava 1963, 20.

Je síce známe, že svojskosť, originalita i zámerne zdôrazňovaná rozdielnosť nie je pre svojbytnosť jazyka rozhodujúcim činiteľom, ale známe je i to, že rozdielnosť oproti iným, najmä blízko príbuzným jazykom, nesmie klesnúť pod istú kritickú hranicu, aby konkrétny jazyk nestratil zmysel svojej existencie. Dosť často sa kladie otázka, či sú ešte aj dnes, keď sa pochybnosti o svojbytnosti slovenčiny rozptýlili vedeckými jazykovými argumentmi, oprávnené v jazykovej kultúre postoje motivované iba bránením spisovného jazyka proti cudzím vplyvom a spočívajúce v odstraňovaní cudzojazyčných prvkov z neho.

Spisovná slovenčina je dnes kultivovaný a štylisticky diferencovaný jazyk.[2] Aj vedomie, že spisovná slovenčina jestvuje ako osobitný nadnárečový útvar a že sa líši od všetkých nespisovných jazykových útvarov, je pevné už v pomerne veľkom okruhu používateľov spisovného jazyka. Okrem iného to dosvedčuje mnoho záujemcov o poradenskú službu jazykovedných inštitúcií. A práve preto programové odstraňovanie cudzích prvkov zo spisovného jazyka a obranné opatrenia proti iným jazykom nemôžu byť hlavným, tobôž jediným cieľom jazykovej kultúry.[3]

Náš spisovný jazyk od začiatku svojej existencie mal rozmanité úlohy, ktoré mohol zvládnuť zjemňovaním syntaxe a štylistických postupov, ale najmä zavádzaním nových pomenovaní pre nové pojmy a veci, neznáme v ľudovej reči, v nárečiach. Ochrancovia jazykovej čistoty pritom nevládali vždy usmerniť uspokojovanie týchto potrieb tak, aby sa do nášho jazyka nedostali aj prvky z iných jazykov. Premyslenú odpoveď na otázku, či sa máme cudzích prvkov usilovne a radikálne zbavovať, alebo či ich máme ponechať (najmä keď sa pevne začlenili do sústavy našej slovnej zásoby a okrem umele utvorených výrazov alebo nepraktických opisov nevedeli by sme za ne nájsť rovnocennú náhradu), môžu čitatelia Kultúry slova nájsť v seriáli článkov Čítame Slovník slovenského jazyka, ale aj v iných článkoch.[4] Keby sa v tomto seriáli, ktorý je v našej jazykovej kultúre nielen pozoruhodným a zaujímavým prehodnocovaním prístupu k slovnej zásobe, ktorý nemá obdoby v domácej i cudzej lexikografii, ale zároveň dobrou praktickou školou pre všetkých používateľov spisovného jazyka, osvojilo stanovisko „bezohľadne čistiť", hodnotenie mnohých slov by vyzeralo celkom ináč. Museli by sme sa napríklad vzdať jednoslovných názvov neslovenského pôvodu,

---

[2] Pozri o tom príspevky viacerých slovakistov v zborníku *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967.

[3] Porov. J. Horecký, *Vzťah spisovnej češtiny k spisovnej slovenčine*, tamže, 43.

[4] Napr. J. Horecký, *Nezaobídeme sa bez nich*, Pravda 11. marca 1967; tenže, *O nových pomenovaniach z cudzích jazykov*, KS 4, 1970, 33-36; J. Mlacek, *Znova o preberaní cudzích slov*, Pravda 20. mája 1967 atď.

ako sú *batár, fokoš, gepeľ/gápeľ, gátor* a ďalších starších slov, pri ktorých sa pokladá za správne obraňovať ich spisovnosť. Ľahko si predstavíme, s akými ťažkosťami by spisovný jazyk plnil svoje mnohoraké funkcie, v danom prípade funkciu pomenovať zastarané, zabudnuté i zabúdané reálie, pre ktoré iných pomenovaní jednoducho niet. Okrem toho dnes už aj u nás jestvujú odbory, kde by spisovný jazyk tieto funkcie bez prevzatia cudzích prostriedkov spĺňal len s krajnou námahou a dosť ťažkopádne. (Ide o časté prípady, keď sa vo funkcii odborných názvov používajú slová z grécko-latinských základov, keď nemáme rovnocenné alebo vôbec nijaké domáce slovo atď.[5]) Potom by tézu o slovenčine ako kultivovanom a štylisticky diferencovanom jazyku ľahko vyvrátila jazyková prax a jej požiadavky na spisovný jazyk ako nástroj, ktorým sa dajú presne, jemne a napokon i bez námahy vyjadrovať najrozličnejšie odtienky ľudského myslenia. Ale tým nechceme tvrdiť, že do spisovného jazyka sa môže preberať čokoľvek a že v ňom má miesto všetko, čo sa prevzalo kedysi, príp. čo sa dnes dakedy preberá.

Spoľahlivým usmerňovateľom je tu funkčná potreba cudzieho prvku a jeho schopnosť včleniť sa do nášho jazyka. Nebolo by logické argumentovať napr. v prospech termínov *inlay, spray, metabolic-pattern, end-product* a v prospech mnohých ďalších odbornými potrebami (t. j. ich funkciou v istom odbore) alebo odôvodnením „to je terminus technicus". Takéto termíny sa totiž dajú vhodne nahradiť domácimi, resp. medzinárodnými slovami *vložka, sprcha (postrek, rozprašovač), metabolický vzorec, konečný produkt.* Toto sa prirodzene netýka iba anglických slov, ale aj slov z blízkych jazykov.

V súčasnej jazykovej kultúre nie je teda vhodné posilňovať niekdajšiu tendenciu úzkostlivo čistiť spisovnú reč od všetkých cudzích prvkov. Ale vhodná nie je ani opačná tendencia, t. j. zaplavovanie nášho jazyka takými cudzími prvkami, ktorých funkciu bez ujmy na presnosti a odbornosti spĺňa aj domáci prvok. Obidve protichodné tendencie treba veľmi pozorne usmerňovať tak, aby sa v situácii, keď sa v znásobenej miere prejavuje medzinárodný charakter kultúry, vedy, umenia a civilizácie, slovenčina zbytočne neoddľaľovala od okolitého slovanského i neslovanského sveta,[6] a aby si zároveň zachovala svojskú tvár. V tom je náročnosť i zložitosť našich súčasných úloh v jazykovej kultúre.

---

[5] Dostatok príkladov na rozličné situácie uvádzajú autori článkov citovaných v predchádzajúcej poznámke, najmä J. Horecký v článku *O pomenovaniach z cudzích jazykov.*

[6] J. Ružička, *Problémy jazykovej kultúry,* zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny,* 14.

HLASY O SLOVE

O mojom vzťahu k slovenčine

Vedome sa to začalo v druhej polovici tridsiatych rokov v Lučenci. Mesto ešte viac maďarské ako slovenské, no so zázemím novohradského nárečia a niekoľkými gymnaziálnymi profesormi, čo nás neúnavne učili, že v r e c k o v k a nie je kapesník, p r e t o ž e nie je poneváč, l e n č o nie je akonáhle, p r e č i a r k n u ť nie je preškrtnúť, že priamka, ktorá sa dotýka kružnice je d o t y č n i c a a pod. Programové čísla venované čistote slovenčiny v samovzdelávacom krúžku Nátana Petiana boli už naším vlastným dielom. Neviem, čo komu z toho po vyše tridsiatich rokoch zostalo. Mne veľa! Okrem iného to, že na slovenčine som sa učil národnej filozofii a psychológii. Lebo aj keď ďaktorí naši ľudia vyslovujú s negatívnym podtónom tvrdenie, že keď sa u nás hovorí o slovenčine, myslí sa tým na národ, je to vcelku pravda. Azda sa dosť nezamysleli nad genézou tohto javu, ktorý je historicky podmieneným faktom.

Môj vzťah k národnej reči sa časom vykryštalizoval na záujem o slovník, osobitne o vedecké názvoslovie, a na záujem o hovorený rečový prejav. Keď k tomu pridám potrebu pestovania frazeológie, vychodia mi tri jazykové oblasti, ktorým načim v súčasnosti venovať najväčšiu pozornosť. Národnú terminológiu treba dobudovať s húževnatosťou, akej sme len schopní. Nevzdávať sa pritom ničoho, čo máme v domácom, ľudovom fonde. Nepoznám nijaký presvedčivý argument v prospech termínov prevzatých z hocikade, ak môžeme načrieť do domácich zdrojov. Počul a čítal som, pravdaže, rozličné argumenty v prospech preberania. Ani jeden ma nemohol presvedčiť. Vedeckosť si to nežiada, tá má celkom iné požiadavky. V minulosti sa to opakovane vyžadovalo pod rozličnými menami. Tento prístup chápem, ale dáva mi len ďalší dôvod na rázne odmietnutie preberania. Slovenské slovo, spájanie slov a ich vyslovovanie sú pre mňa natoľko prejavom tvorivého a diferenciačného potenciálu tohto národa, že patria k tomu najvlastnejšiemu, čo tvorí našu tvár. Nie tým menej, ale tým viac, že tí, čo nám tento poklad za stáročia utvárali, zbierali a zachovali, boli napospol misera contribuens plebs — biedny poddaný ľud. Oni nám pripravili pevnú pôdu pod nohami; nám prichodí dokázať, že vieme na nej stáť a chodiť a že nebudeme na ňu malomyseľne znášať priehrštia pôdy z cudzích chotárov.

Hovorené slovenské slovo utrpelo v ostatných desaťročiach strašne. Keď si počas rokovania o prímerí na Kórei komentátori všimli, že rokujúci čínsky generál rozprával vyberanou mandarínskou čínštinou, vzdychol som si: Nám by sa tak zišli verejné prejavy vo vyberanej slovenčine! Tá naša „mandarínska slovenčina" patrí medzi najžalostnejšie kapitoly v oblasti jazyka. Učil

som vlastné deti sústavne kultivovanej výslovnosti a zároveň som sa usiloval o to, aby si doma osvojovali dobré slovníkové a frazeologické poznatky. Po rokoch s ľútosťou zisťujem, že vplyvom prostredia, vrátane nemalého vplyvu školy, vyšlo z toho veľa nazmar. Kto je tu vina? Baťko Škultéty sa voľakedy potešoval: „... škola nás hubila, škola nás postaví na nohy..." Myslím si, že vo veci slovenčiny zostala naša škola veľa dlžná nádejam, ktoré sa do nej vkladali.

Priznávam sa, že slovenčina je súčasťou môjho bytia tak ako obrazy fantastických kútov a priestranstiev tejto krajiny, ako obloha nad jej dolinami a vrchmi, ako clivá i divá melódia ľudovej piesne, ako ťažká, zväčša nevypátrateľná história po stáročia bezmenného ľudu, ako báseň štúrovského alebo mnohého iného básnika...

Ako všetko to, čo z amorfného jestvovania tušenej slovenskosti prešlo toľko ráz potláčaným a ničeným, no nezvrátiteľným diferenciačným procesom živého smerom k odlíšenej tvárnosti v mozaike života a sveta, a tým k sebavyjadreniu tohto národa. Ak to dakomu znie prisentimentálne, málo ma to zaujíma. Pre toho iba dopoviem autodiagnózu a autoreceptúru: Racionalita mi pokazila žalúdok, preto podľa návodu starých mudrcov hľadám správny pomer vecí alebo živlov, aby som nadobudol a udržal si rovnováhu života.

BOHUSLAV FINĎO

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

hálňa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s výkladom „hromada kamenia, najmä pred baňami, odval, halda". Šesť dokladov, ktoré na toto slovo máme v našom materiáli, neukazuje na jeho úzku nárečovú platnosť, ale na súvis s tematikou. Autori sú F. Kráľ, Horák a V. Bednár. Uvedieme dva doklady: *Myseľ stále ulietala do lesov, na okraji ktorých sa pomaly dvíhali biele háln e.* (Horák) *Na Mária-šachtu si prerazilo cestu niekoľko áut. Na háln i zarachotili odpočinuté vozíky.*

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

(V. Bednár) Slovo *hálňa* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné s príznakom hovorovosti.

Poznámka. 1. Uvedený výklad v SSJ je úzky, lebo nejde iba o „hromadu kamenia", ale o odpad v širšom zmysle. Vhodný by bol takýto výklad: „hŕba odpadu, najmä jaloviny pri baniach; odval".

2. Slovo *halda*, ktoré sa v SSJ uvádza ako synonymné so slovom *hálňa*, je — ako sa dá usudzovať z nášho materiálu — v slovenčine novšie, prevzaté z češtiny. Okrem jedného dokladu od Vajanského (ale tam je slovo *halda* vo význame „hŕba, kopa") sú všetky ostatné doklady zhruba z času po r. 1940 (ani v materiáli zo štúrovského obdobia na slovo *halda* niet dokladu).

hám — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. V našom materiáli máme naň osem dokladov. Tie ukazujú, že je primerané hodnotiť ho ako spisovné a oproti synonymám *hamovka* a *brzda* ako zriedkavé.

hambalok, hambálok — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Vyše pätnásť dokladov, ktoré máme naň v našom materiáli, ukazujú, že niet dôvodu pokladať ho za nespisovné.

Poznámka. Inak utvorené slovo *hambalec* SSJ uvádza ako spisovné a zriedkavé.

hamovec — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „hamovka". Máme doklady iba od Rysuľu. Napriek tomu však myslíme, že slovo *hamovec* možno pokladať za spisovné, lebo doklady naznačujú, že ide o pomenovanie na úrovni reálie. Z toho vyplýva aj to, že výklad slovom „hamovka" v SSJ nie je primeraný. Ukazuje to aj tento doklad: *Hamovec, čo nám založiť chceli, sme polámali.* Ide o kus dreva bahrovitého tvaru, ktorý sa pri hamovaní „na ostro" (t. j. zastavením valivého pohybu kolesa reťazou) podkladá pod vozové koleso, aby sa trením (najmä pri dlhšie trvajúcom hamovaní na skalnatom teréne) nepoškodila obruč.

hamovník[1] — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „zariadenie na hamovanie, hamovka, brzda". Toto slovo formálne znaky nespisovnosti nemá a doklady ukazujú, že je primeranejšie hodnotiť ho ako spisovné a oproti synonymám *hamovka* a *brzda* ako zriedkavé.

hámrik — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo. Takéto hodnotenie má akiste pôvod v doklade zo Slovenskej reči: *Podnes hovoria v niektorých krajoch hámrik miesto pôvodného kladivo.* (Bartek) Ostatné doklady však ukazujú, že slovo *hámrik* je primeranejšie pokladať za spisovné, hovorové a zastarávajúce.

hanba — SSJ tretí zjemňujúci význam „pohlavné orgány" (napr. *zakryť si hanbu*) uvádza ako nespisovný, ľudový. Myslíme, že je primerané hodnotiť ho ako spisovný.

handroš — uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „biedne oblečený, otrhaný človek, handrár". Ide o dosť zriedkavé slovo. V našom materiáli máme iba tri doklady, ale na úzku nárečovú platnosť slova *handroš* nepoukazujú (autori sú Tajovský, Rázus a Rúrik). Pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné.

haraska — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „harasová šnúrka alebo tkanica" (súčiastka kroja). Myslíme, že je primerané hodnotiť toto slovo ako spisovné.

hárešt — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovnú (hovorovú) sa v SSJ pokladá podoba bez protetického *h-: árešt*. Na podobu *hárešt* máme v našom materiáli vyše desať dokladov, z ktorých sa nedá usudzovať na jej úzku nárečovú platnosť. Autori sú napr. Kukučín, Jégé, Jesenská, Zván, A. Matuška. Myslíme, že slovo *hárešt* je primerané pokladať za spisovné, hovorové a navyše expresívne.

Poznámka. Iné podoby s protetickým *h-* v SSJ *harmáles* (proti *armáles*) a *herb* (proti *erb*) sa nepokladajú za nespisovné. Uvádzajú sa ako zastarané.

harovať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „zabávať sa, veselo hodovať". Máme doklady od Dobšinského a Bottu. So zreteľom na to, že ide o expresívne slovo (SSJ expresívnosť nezaznačuje), pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné a zriedkavé.

haruch — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „hluk, lomoz, ruch, hrmot". Máme naň iba dva doklady od jedného autora (Horák). Obidva sa uvádzajú v SSJ. Napriek zriedkavému výskytu by sme slovo *haruch* hodnotili ako spisovné. Argumetom pre takéto hodnotenie je, že ide o slovo so zvukomalebným základom a že nijaké formálne znaky nespisovnosti nemá.

haruľa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „pečené jedlo zo surových postrúhaných zemiakov, zemiaková baba". Doklady neukazujú na úzku nárečovú platnosť tohto slova (autori sú Plávka, Dedinský, Lazarová). Slovo *haruľa* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné, rovnocenné so synonymným *(zemiaková) baba*.[2]

[2] Porov. aj heslo *baba*[2] v 2. čísle prvého ročníka Kultúry slova.

haspra — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s výkladom „druh závory na dverách". Slovo *haspra* je v našom materiáli doložené vyše desiatimi dokladmi, z ktorých na jeho nespisovnosť usudzovať nemožno. Okrem toho výklad v SSJ naznačuje, že ide o pomenovanie reálie (druh závory). Preto pokladáme za primerané slovo *haspra* hodnotiť ako spisovné.

hastrman — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Napriek tomu však, že toto slovo v niektorých slovenských nárečiach naozaj jestvuje, pociťuje sa v spisovnom kontexte nie ako ľudové (resp. nárečové), ale ako bohemizmus. Pokladáme preto za primerané uvádzať ho v slovníku ako nespisovné menším typom a jeho spisovný ekvivalent *vodník* polotučne.

Poznámka. Slovo *hastrman* označuje v Slovári ako bohemizmus aj Bernolák.

haštriť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „divo tancovať". Doklady máme iba od Hviezdoslava (je ich päť). So zreteľom na to, že ide o silne expresívne slovo (SSJ expresívnosť nezaznačuje), ktoré formálne znaky nespisovnosti (nárečovosti) nemá, hodnotíme ho ako spisovné a zriedkavé.

haťapa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „nadávka neobratnej, nemotornej žene". Napriek ojedinelému dokladu od Urbánka by sme toto slovo so zreteľom na jeho silnú expresívnosť pokladali za spisovné.

hbitý — SSJ uvádza ako spisovné knižné slovo prevzaté z češtiny. Aj napriek pomerne veľkému počtu dokladov (vyše dvadsať) myslíme, že ho kultivovaní používatelia spisovnej reči hodnotia ako v slovenčine neadaptované. Pokladáme za primerané vyjadriť to tak, že sa v slovníku uvedie menším typom a jeho ekvivalenty *hybký, pružný, obratný, vrtký, šibký, bystrý, čulý, rezký, rýchly* polotučne.

hebedo — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „nadávka neobratnému (najmä mohutnému, tučnému) človeku". Doklady máme najmä od Hečka a Jesenskej. So zreteľom na to, že ide o silne expresívne slovo a že formálne znaky nespisovnosti nemá, pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné.

Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku

ŠTEFAN MICHALUS

Tento príspevok nadväzuje na predchádzajúce príspevky, ktoré sa zaoberali problematikou chystaného česko-slovenského slovníka.[1] Koncepcia slovníka je vypracovaná a začali sa už koncipovať jednotlivé heslá. V priebehu práce sa vypracúvajú podrobnejšie smernice, v ktorých sa zhrnú pracovné postupy.

Jednou zo základných otázok pri zostavovaní každého slovníka je výber slov. V našom prípade je to o to zložitejšie, že ide o dva blízke jazyky a že ide vlastne o prvý česko-slovenský slovník vypracovaný podľa princípov modernej lexikografie. Otázka znie, čo zachytí česko-slovenský slovník. Stručne sme sa o veci zmienili v Koncepcii česko-slovenského slovníka.[2] Skúsenosti z predbežného koncipovania však ukazujú, že prvou úlohou pri riešení otázky výberu slov pre česko-slovenský slovník je zostavenie heslára. Ukázalo sa neúnosné, aby každý jednotlivý autor vyberal slová priamo pri koncipovaní. Nie je jednoducho možné napísať takú podrobnú koncepciu a zostaviť také presné smernice, aby sa podľa toho dali bez istej dávky subjektívnosti vyberať jednotlivé heslá. Tento subjektívny prístup jednotlivých autorov k výberu slov nemožno vylúčiť, a práve preto, aby sa čo najviac obmedzil, pristúpili sme k zostaveniu heslára. Východiskom je Slovník spisovného jazyka českého a heslár sa zostavuje kolektívne. Prirodzene, nepôjde tu o dajaký absolútne nemenný zoznam slov, ktoré sa majú v slovníku zachytiť, ale bude to istá pevná základňa, z ktorej možno vychádzať. Dá sa tu ešte položiť otázka, či Slovník spisovného jazyka českého je dostatočným východiskom pre výber slov do česko-slovenského slovníka. Na otázku treba odpovedať kladne. Je to totiž slovník, ktorý zachycuje celú živú súčasnú slovnú zásobu českého spisovného jazyka a okrem toho aj isté množstvo nespisovného výraziva (napr. zo slangov a nárečí).

Vráťme sa však k nášmu problému — k výberu slov. Výber slov je daný cieľom a rozsahom slovníka. Cieľom slovníka bude slúžiť každodenným potrebám vyplývajúcim zo života a styku našich dvoch náro-

[1] *Koncepcia Česko-slovenského slovníka*, Slovenská reč 34, 1969, 339—345. G. Horák, *Budeme mať česko-slovenský slovník*, Kultúra slova 3, 1969, 321—324. V. Slivková, *Ekvivalent v česko-slovenskom slovníku*, Kultúra slova 4, 1970, 11—13.

[2] Pozri *Koncepcia Česko-slovenského slovníka*, Slovenská reč 34, 1969, 339-340.

dov v spoločnom štáte. Slovník je určený najmä pre Slovákov, ale poslúži aj všetkým používateľom spisovnej slovenčiny a prekladateľom z češtiny.[3] Z týchto hľadísk sa bude postupovať pri výbere slov. Východiskom pri výbere slov bude súčasná živá slovná zásoba češtiny; nároky nezdôrazňujeme spisovnú češtinu, lebo pôjde aj o veľa slov z nespisovnej oblasti. Pri výbere slov sa bude v prvom rade prizerať na rozdiely lexikálne, hláskoslovné, pravopisné i gramatické. Nebude to však diferenčný slovník v úzkom slova zmysle; to značí, že sa v slovníku zaznamenajú aj zhodné slová, najmä také, ktoré z rozličných príčin bude treba zachytiť, napr. slová, pri ktorých je odlišná iba frazeológia. Napr. české podstatné meno *váha* by nebolo potrebné v slovníku zaznamenať. Oproti slovenčine nie sú tu nijaké lexikálne, hláskoslovné a iné rozdiely. A predsa slovník slovo *váha* zachytí, lebo má v češtine a v slovenčine odlišnú frazeológiu. České frazeologické spojenie *vážiť někomu na jiné váze* má slovenský ekvivalent v spojení *merať dakomu iným metrom.* Podobne by nebolo treba zaradiť do slovníka prídavné meno *vrabčí.* Aj tu je dôvodom na jeho zachytenie odlišná frazeológia: české frazeologické spojenie *mít vrabčí mozek, mozeček* má slovenský ekvivalent v spojení *mať slepačí (kuraci) rozum.*

V česko-slovenskom slovníku sa v obmedzenej miere zachytia aj isté nespisovné slová (napr. z tzv. obecnej češtiny, slangové alebo nárečové slová), slová staršie, zastarané a knižné. Otázka výberu slov z tzv. obecnej češtiny je veľmi závažná. Slová z tejto oblasti sa dostávajú aj do literatúry; prekladatelia tu majú s nimi značné ťažkosti, a preto sa nazdávame, že výber slov z tzv. obecnej češtiny do česko-slovenského slovníka by mal byť pomerne široký. Pokiaľ ide o expresívne výrazy, nemožno celkom súhlasiť s názorom, aby sa ich výber v slovníku obmedzil.[4] Práve v uvedených oblastiach, teda v oblasti tzv. obecnej češtiny a v oblasti expresívnych slov sú totiž medzi češtinou a slovenčinou značné rozdiely a práve tieto rozdiely treba zachytiť.

Iným problémom sú zriedkavé slová. Zásadne tu platí, že sa v slovníku nezaznamenávajú. Konkrétna práca pri koncipovaní však ukázala, že pri tejto v podstate správnej zásade platia isté výnimky. Uvedieme konkrétne príklady: sloveso *pozardíti se* sa v Slovníku spisovného jazyka českého zaznamenáva s poznámkou *řídč.;* podobne sa charakterizuje aj sloveso *pozatáhnout.* Pokladáme však za potrebné obidve spomenuté slovesá v česko-slovenskom slovníku zachytiť. Pri nich ide totiž o typ slovies s obmedzovacou predponou *po-.* Napr. *pozardíti se* značí trocha sa začervenať, *pozatáhnout* značí trocha, čiastočne za-

[3] Tamže, 339.

[4] Pozri Š. Peciar, *K niektorým problémom dvojjazyčného slovníka, Lexikografický zborník,* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1961, str. 33.

tiahnuť. Tento typ slovies je v češtine bežný, i keď vari konkrétne sloveso môže byť zriedkavejšie. Preto treba aspoň daktoré slovesá z tohto typu v slovníku zachytiť.

Veľký dôraz sa pri výbere slov bude klásť na slová terminologického charakteru. Slovník obsiahne terminológiu približne v rozsahu vedomostí zo strednej školy, no treba, aby v istých prípadoch šiel i vyššie. Práve v tejto oblasti je totiž v praxi mnoho ťažkostí a problémov. Mnohé české termíny sa mechanicky prevádzajú do slovenskej podoby, hláskoslovne sa adaptujú, a tak sa do slovenčiny dostáva mnoho neústrojných slov, ktoré nevyhovujú štruktúre slovenčiny. Pri výbere slov z terminologickej oblasti sa bude klásť dôraz najmä na terminológiu nových vedných odborov. Oblasť terminológie je z hľadiska jazykovej kultúry v našich česko-slovenských vzťahoch veľmi citlivá, a preto na terminologické slová sústredíme mimoriadnu pozornosť.

Do slovníka sa zaradia aj daktoré vlastné mená, a to jednak zemepisné mená, pri ktorých sú medzi slovenčinou a češtinou hláskoslovné alebo gramatické rozdiely, napr. *ta Paříž — ten Paríž, Míšeň — Meissen* a pod. Nazdávame sa, že do slovníka by sa mali dostať i také zemepisné mená, ktoré majú síce v češtine i v slovenčine zhodnú podobu, no rozdiely sú v odvodených prídavných menách. Napr. prídavné meno odvodené od názvu *Plzeň* má v češtine podobu *plzeňský,* kým slovenská forma je *plzenský;* od pomenovania *Kladno* má české odvodené prídavné meno podobu *kladenský,* ale slovenská podoba je *kladniansky* (porov. *Brodno — brodniansky).* Pri uvádzaní týchto zemepisných mien zaváži hľadisko jazykovej správnosti, ktoré by sa v česko-slovenskom slovníku nemalo zatláčať do úzadia. To isté, čo sme povedali o zemepisných menách, platí aj o osobných menách. Tu by sme ešte dodali, že v slovníku sa zaznamenajú aj hypokoristiká, napr. *Láďa — Laco* a i.

Výber slov v chystanom česko-slovenskom slovníku je do značnej miery obmedzený rozsahom slovníka. Vzniká tu teda otázka, ako dosiahnuť v slovníku úsporu miesta. Istá úspora sa získa napr. tým, že sa nezachytia mnohé vzťahové prídavné mená na *-ový,* napr. *pozlátkový, poznámkový,* mnohé príslovky a väčšina abstraktných podstatných mien na *-ost.* Ďalej nebude v slovníku treba zaznamenať veľa zdrobnenín. Toto všetko platí, pravdaže, iba vtedy, ak sa takéto slová nezaradia z iných príčin (pre rozdiely vo frazeológii, v terminológii a pod.[5]).

Je prirodzené, že tak ako každá lexikografická práca, aj výber slov do česko-slovenského slovníka si vyžaduje konkrétnu prácu s materiálom. Nijaké pravidlo tu nemá absolútnu platnosť, a preto ani výber slov nemožno robiť mechanicky. Cieľom tohto príspevku bolo naznačiť, ako sa bude postupovať pri výbere slov.

[5] Istá úspora miesta sa dosiahne aj hniezdovaním; o tom sa zmienime v niektorom ďalšom príspevku.

Slovanské mená osôb u Jána Hollého

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

1. V básnickom diele Jána Hollého je také množstvo vlastných mien, že by sme ich sotva našli toľko u iného slovenského spisovateľa. Vlastné mená majú u Hollého osobitnú funkciu. Mená krajín, ľudských sídlisk, vrchov, riek a iných útvarov terénu sú dôležitým charakterizačným prostriedkom na vystihnutie prostredia. Nimi je ohraničený priestor konania a pohybu vystupujúcich postáv. Mená národov a osôb charakterizujú obdobie i jednotlivé postavy. Sú dané aj obsahom jednotlivých básnických útvarov. Všimneme si tu iba jednotlivé druhy osobných vlastných mien, pretože mená miesta majú odlišný ráz a zasluhujú si osobitnú pozornosť.

2. O aké druhy osobných mien ide? V oslavných básňach (včítane oboch spevníkov) sa vyskytujú mená svätcov, žijúcich i historických osobností biblického, gréckeho, latinského a západoeurópskeho pôvodu v dnešnej podobe. Hollého rodným záhorským nárečím sú ovplyvnené podoby mien *František, Margéta* a *Antoňín.* Zastúpené sú tu aj slovanské mená, napr. *Ludmila, Václav, Vojtech, Iván, Kazimír, Stanislav.* V piesni *O sv. Cirillovi a Metódovi* sa v zátvorke uvádzajú aj poslovenčené podoby *(o) Crhovi a Strachotovi.* Obe tieto mená nájdeme u Jungmanna a druhé i u Bernoláka v podobe *Crha* a *Strachota.* V básňach s náboženským obsahom (čiastočne aj v iných) sú časté mená boha a iné mená súvisiace s kresťanstvom, v eposoch zase mená pohanských bohov a iných nadprirodzených bytostí. Tieto mená by si zaslúžili pozornosť etnografov, najmä pokiaľ Hollý čerpal z ľudovej tradície.

3. Pre Hollého básne, najmä eposy, sú typické mená slovanského pôvodu. Sú to jednak mená historických osobností, ako napr. *Mojmír, Gorazd, Rastislav, Drahomíra, Dušan* a niektoré odlišné od dnešnej spisovnej podoby, ako *Svatopluk, Chocil, Privina,* jednak mená utvorené podľa modelu historických mien. Napr. podľa *Vojtech: Uťech, Poťech* a s vynechaním prvej zložky aj samo *Ťech.* Hollý odlišuje postavy slovanských hrdinov od postáv Nemcov, ktorí majú germánske mená. Napr. *Ohromí veľkého Maloň Rudberta, Adelfat //Balšu, Kochan Markolfa, Girald Mokuráda, Božislav// Erchenfrída, Vitold Ňezamisla a Kolboja zráža* (XII, 142—144). Menami sa odlišujú aj postavy Slovákov od Čudov v básni Sláv. Pre Čudov Hollý vymyslel napr. takéto mená: *Bolkot, Dízab, Ed, Elel, Trul, Itind.*

4. Všimnime si formu Hollého slovanských mien. Najčastejšie sa vyskytujú zložené mená. Druhá zložka zloženiny sa stáva Hollému prostriedkom na tvorenie celého radu mien a je slovesného, substantívneho

alebo iného pôvodu. Slovesné sú napr. komponenty *-bor: Misľibor, Tatobor, Svatobor; -mil: Slavomil, Radomil, Pravomil, Lubomil, Jaromil, Hromil; -lub/-ľub: Bratolub, Prostoľub, Zorolub; -chvál: Dobrochvál, Hosťichvál.* Ako substantívne možno hodnotiť komponenty *-host: Lubohosť, Vitohosť, Trebihosť, Milhosť; -misel: Dobromisel, Lubomisel, Trebomisel, Zemomisel; -mír: Lutomír, Skotomír, Ratimír, Borimír, Radomír, Strojmír, Boľemír.* Najčastejšie sú zloženiny s druhou zložkou na *-slav: Boľeslav, Borislav, Dobroslav, Hájislav, Horislav, Hosťislav, Jaroslav, Luboslav, Miloslav, Poľislav, Pribislav, Radoslav, Viťazoslav, Vlasťislav, Unoslav, Zorislav, Žarkoslav.* Zriedkavejšia druhá zložka je *-vít: Ňebovít, Zorovít, Marovít; -rád: Silorád, Načirád, Zemorád; -boj: Rodboj, Slavboj.*

Aj prvú časť zložením tvoria slová rozličných slovných druhov. Napr. podst. meno je v menách *Bratroslav, Horomisel, Hosťboj, Horimil, Hňevomír, Jarmil, Kozorád, Otcoslav, Zemislav.* Prídavné meno je základom zložením *Miľibor, Milhosť, Miľidruh, Milobrat, Múdroslav, Pustosvet, Slabihosť, Velohosť, Velomisel, Veľepluk, Široslav.* Sloveso je prvou zložkou mien *Buďihosť, Bojboh, Buďimír, Chválboh, Chváľislav, Chvaľimír, Ňebihosť, Ňedamír, Pomňislav, Pošľislav.* Zámeno je základom pri menách *Samomír, Samoslav, Samovít, Svojslav, Seberád, Všeslav, Všechlap, Všetrap.* Jednoslabičná zložka mena je dakedy významovo nezreteľná a vyčleňuje sa iba tým, že meno obsahuje zložku, ktorá je súčasťou zložením. Napr. *Bohosť, Deslav, Lubor, Kraslav, Laslav, Mislav, Sitbor, Veslav.* Inokedy má takáto zložka ráz predpony alebo predložky: *Bezmír, Dobor, Namír, Ňemisel, Omil, Pobor, Omisel, Poslav, Predbor, Preslav, Prislav, Umír, Umil, Víboj, Víbor, Zábor, Zamisel, Medzidruh.* Zriedka je základom mena aj iné nesklonné slovo: *Sťahlav.*

Prvá časť zložených mien vychodí najčastejšie na *Slav-, Lub-* a *Mil-*. V prvej časti takýchto mien nájdeme aj korene starých, dnes už v slovenčine nejestvujúcich slov, ako napr. *tat-* „zlodej", *un-* „dobrý", *boľj-* „lepší, väčší".[1] Hollý pravdepodobne čerpal z Kollárovho slovníka slovanských osobných mien.[2]

Zložky dvoch významových častí zložením sa spájajú najčastejšie hláskou *-o-: Čudomil, Lubomír, Suchorád, Vitomír, Slavopol, Pravdoslav, Rukoslav, Siloslav, Zvestoslav, Žurovlád,* potom hláskou *-i-: Javiboj, Javimír, Božislav, Hlasislav, Hosťivod, Hosťibrat, Hodislav, Slavimír, Poľihrad, Metimír, Voľimír, Vraťižír,* prípadne hláskou *-e-: Boľemil, Montemír, Pačemil, Poľemír,* zriedka hláskou *-u-: Bohumil, Bohuslav, Mo-*

[1] Porov. J. Stanislav, *Kultúra starých Slovákov,* Bratislava 1944, 31.

[2] *Gmenoslov čili slownjk osobných gmen rozličných kmenů a nářečj národu slawenského sebraný od Jana Pačiče, rozmnožený, saustawený, latinským pjsmem poznamenánjmi opatřený od Jana Kollára,* Budín 1828.

kurád. Niektoré zloženiny sú bez spájacej hlásky: *Bojmír, Borboj, Krajmír, Rodmil, Strojslav.*

Samohlásku možno dakedy hodnotiť ako pádovú koncovku prvej zložky, a to vtedy, keď sú časti zloženiny v určovacom vzťahu. Napr. komponent s koncovkou *-o* (4. pád): *Drevoslav, Ňebochvál, Žitoslav*, s genitívnou koncovkou: *Pomstvislav, Žnislav* (s nárečovými podobami *pomstvi*, sg. *pomstva*, a gen. pl. *žňí* od *žňa* „žatva"). Zloženina je dakedy vlastne určovacím prívlastkovým skladom, napr. *Cudzikraj, Dobrovest, Múdroňlav, Miľeust*, alebo predmetovým, a to s objektovou zložkou za slovesnou časťou: *Nosistrach, Rušizvad, Mažibrad*, prípadne na začiatku: *Hviezdichvál, Hosťivod, Slavolub.*

Osobitným druhom mien sú také, ktoré vznikli skrátením z predponových slovies alebo iných slovných druhov. Napr. *Návoj, Oslav, Nábož, Ohroz, Prekras, Predbor, Posvoj, Privol, Rozvad, Zámoj.* Iné mená vznikli z imperatívu alebo iných tvarov: *Chvál, Príspor, Pochval, Pribral, Ňeustup, Ňezabud.* Mená domnelých zakladateľov miest si Hollý utvoril skrátením miestnych názvov. *Krup* (od *Krupina*), *Zvol, Voďerád* a analogicky i od názvov riek: *Morav, Váh, Hron.* Skrátením, prípadne prosto prevzatím všeobecných názvov vznikli napr. mená *Ďiv, Bor, Sláv, Zvest, Zrosť.* Daktoré mená sa vyskytujú v hypokoristickej podobe, a to bez prípony: *Lubo, Míro, Vládo*, iné so zdrobňovacou príponou *-ko: Darko, Slavko, Rastko, Branko, Borko, Jarko, Ľubko, Stanko, Zorko, Žalko, Žárko, Živko*, ojedinele i zložené a odvodené *Svatoslavko, Prekrasko.* Pri istej časti nezložených mien možno vyčleniť odvodzovaciu príponu: *Omisľec, Surovec, Milín, Slavín, Zvestoň, Bistroň, Vlastoň, Bazák, Kozlík, Kochan, Medňan, Strelut, Slavoš, Miluch.*

Ženských mien je neporovnateľne menej. Vyplýva to aj z obsahu Hollého básní. Tvoria sa jednak prechyľovacou príponou od mien mužského rodu: *Dobroslava, Luboslava, Žarkoslava, Vitohosťka, Ludomíra*, jednak sa vyskytujú osobitné ženské mená bezpríponové i s príponou: *Zora, Ojda, Belka, Maľehna, Hojka, Dúbravka, Malka, Žižňava.* Adjektívne podoby mien (ženských i mužských) sú ojedinelé: *Bistroňivá, Svojskí.*

Hollý takto pohotovo a v plnej miere využil slovotvorné možnosti slovenčiny a prejavil sa aj tu ako umelec neobyčajnej tvorivej schopnosti a básnického nadania. Podľa modelu vlastných mien vytvoril ešte aj všeobecné mená žartovného zafarbenia, a to *honosislav, ňeslav* a *hostislávek* (Pesňe).

Hollý sa usiluje odlíšiť menami aj príslušníkov jednotlivých slovanských kmeňov. Pri menách južných slovanských kmeňov používa napr. spoluhlásku *g*, príponu *-ič*: Tak napr. *Merisáv* je Chorvát, *Gromislav* je Slovinec, *Kraič, Grajsa* sú Korutanci, *Zaglav, Dragšo* „Krajnci". Prísluš-

níkov rodu (synov, bratov) označuje príponami *-ovič* alebo *-ovec: Samorádovič, Svatoplukovič, Chocilovec.*

Hollého viazal pri voľbe mien (z rytmických dôvodov) ohľad na počet i dĺžku slabík, ako i na voľbu spoluhláskových skupín, preto mnohé mená ostali mŕtvymi básnickými novotvarmi. S väčším úspechom sa stretli mená, ktoré Hollý, vedený aj vzorom antických eposov, sám vytvoril podľa modelu jestvujúcich mien, pričom použil české a pravdepodobne aj iné slovanské pramene. Tieto mená sa stali zásluhou štúrovcov a aj ďalších spisovateľov 19. storočia majetkom národa. Štúrovci, inšpirovaní Hollého Svatoplukom, si popridávali k svojmu menu ešte jedno slovanské, prípadne si svoje pôvodom cudzie meno poslovenčili. A v dielach našich spisovateľov od štúrovcov až po realistov boli slovanské mená priam symbolom vlastenectva a vonkajším znakom kladných, národne uvedomených hrdinov. Napokon slovanské mená sa dostali z literatúry do života. S obľubou ich dávali svojim deťom najmä vzdelanci a neskôr podľa nich aj istá časť iných vrstiev obyvateľstva ako prejav vlastenectva a uvedomeného hlásenia sa k národu. Hollého slovanské mená vykonali takto aj národnobuditeľskú a národnoobrannú úlohu. Aj preto si zaslúžia, aby sme sa nimi bližšie zaoberali.

O jazykovej kultúre v Rakúsku

MARTA MARSINOVÁ

Starostlivosť o kultúru jazyka má v každej krajine iný ráz. Niekde ide o iniciatívu viac-menej osihotených jednotlivcov, inde stoja na čele týchto úsilí odborníci jazykovedci, ba aj akadémie a univerzity.

Nedávno sa nám dostal do rúk príspevok o jazykovej kultúre v Rakúsku *(Sprachpflege in Österreich)*, ktorý vyšiel v ročenke *Sprache der Gegenwart*, Band 2, Seite 215-219.[1] Autorka Maria Hornungová, ktorá na viedenskej univerzite prednáša gramatiku súčasnej nemčiny a zaoberá sa otázkami kultúry jazyka, napísala svoj článok ako informáciu pre záujemcov v Nemeckej spolkovej republike.

Pre našich čitateľov vyberáme z článku niektoré údaje a doplňame ich niekoľkými vlastnými pripomienkami.

[1] *Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache 1966/67.* Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf. Herausgegeben von Hugo Moser gemeinsam mit Hans Eggers, Johannes Erben und Hans Neumann.

M. Hornungová nadväzuje na prof. Björna Collindera z Uppsaly, ktorý r. 1967 prednášal o jazykovej kultúre na škandinávskom severe. Poukázal pritom na Island a Fínsko, kde sa oficiálne veľmi starostlivo dbá o jazykovú kultúru pre najširšie vrstvy, zatiaľ čo podľa jeho správ v Nórsku a Švédsku sa pri tejto starostlivosti zápasí s veľkými ťažkosťami.

V Rakúsku — podľa údajov M. Hornungovej — starostlivosť o jazykovú kultúru nemá oficiálny ráz. Na vysokých školách sú povinné jazykové kurzy z nemčiny, ale univerzity nevyvíjajú nijakú sústavnú starostlivosť o jazykovú kultúru v širokých vrstvách. Za celých dvadsať rokov neboli ani na viedenskej univerzite prednášky o gramatike súčasnej nemčiny. Až r. 1966 autorka začala cyklus takýchto prednášok, ale ten nemá všeobecný dosah, lebo je určený iba poslucháčom vysokoškolákom.

Starostlivosť o kultúru jazyka pre široké vrstvy v Rakúsku má len súkromné zameranie. Podujatia sa realizujú v troch oblastiach: 1. rozhlasová relácia Sprachpolizei, 2. združenie Muttersprache a 3. publicistická činnosť jednotlivcov, ktorí sa zaujímajú o jazykovú kultúru.

1. Sprachpolizei — mohli by sme povedať: polícia na ochranu jazyka — je názov rozhlasovej relácie, ktorú má v dvojtýždňových intervaloch rakúsky rozhlas v nedeľu večer. Od r. 1952 vysielanú polhodinovú jazykovú reláciu v poslednom čase skrátili na štvrťhodinku (vysiela Österreich Regional v nedeľu od 18. hod. do 18.15). Reláciu založil a vedie riaditeľ základnej školy Karl Hirschbold. Sprachpolizei má charakteristickú piesňovú zvučku, má zväčša zábavný ráz, a predsa vážne zameranie. Napr. nesprávna podoba genitívu v istých spojeniach vystupuje ako úbohé dievča plačúce nad ústrkmi zo všetkých strán. Alebo v jednej z posledných relácií bolo zdramatizované hľadanie maliara zlodeja, ktorý na novej pamätnej tabuli vo Viedni vynechal pádovú koncovku. Hirschbold má schopnosť aktivizovať svojich poslucháčov, robí z nich „strážnikov reči" (Sprachpolizist), takže rakúsky rozhlas dostáva ročne aj vyše 100 000 hlásení a upozornení na chyby. Často to bývajú i fotografie a plagáty, neraz školské úlohy detí. Mnohí záujemci sa informujú telefonicky. Hlavne verejné ustanovizne a podniky Viedne sa obracajú na Hirschbolda s otázkami o správnej štylizácii najmä administratívnych jazykových prejavov. Veľmi často sa predložené otázky ponechávajú na rozriešenie poslucháčom a za správne odpovede sa žrebujú knižné odmeny. M. Hornungová uvádza aj viaceré konkrétne prípady, kde zásah Sprachpolizei mal svoje pozitívne účinky (napr. úpravu tlače na bankovkách a pod.).

Ako u nás z rozhlasových relácií vychádzajú zväzky Jazykovej poradne, tak aj Hirschbold svoje relácie publikuje a píše o nich. R. 1956 vyšlo tretie vydanie jeho *Achtung! Sprachpolizei!* (Pozor! Jazyková po-

lícia!), 1958 *Tagebuch eines Sprachpolizisten* (Denník jazykového strážnika), 1962 *Diktieren und Tippen* (Diktovanie a písanie na stroji), 1969 *Satzzeichen richtig gesetzt* (Interpunkcia na správnom mieste). Pri desiatom výročí trvania Sprachpolizei písal Hirschbold o svojej relácii aj v časopise Neue Volksbildung.

V polovici šesťdesiatych rokov pokúšal sa K. Hirschbold spolu s Hansom Hagenom aj o televíznu reláciu kabaretného charakteru, ale tento program s názvom *Deutsch für Inländer* (Nemčina pre domácich) sa udržal iba rok.

2. O jazykovú kultúru v Rakúsku sa stará aj združenie *Muttersprache* (Materinská reč) ako pokračovateľ niekdajšieho *Deutscher Sprachverein in Wien* (Nemecký jazykový spolok vo Viedni) s časopisom *Wiener Sprachblätter* (Viedenský jazykový časopis). Od obnovenia r. 1949 usporadúva toto združenie prednášky a okrem časopisu vychádzajúceho šesť ráz ročne v 1500 exemplároch vydáva aj sériu malých príručiek. Zväz má sídlo vo Viedni, kde je asi 1300 členov; okrem toho má pobočky v Grazi a v Loebene, kde je aj pracovná skupina. V Klagenfurte a Innsbrucku sú samostatné združenia.

Viedenská skupina brojí predovšetkým proti cudzím slovám. Podľa Hornungovej je to spoločenstvo veľmi konzervatívne, nechce nič vedieť o novotách a zmenách v jazyku, odmieta písanie malých písmen, propaguje fraktúru (gotické písmo, švabach). Našťastie, pre obmedzený počet členov, ako i preto, že prednášky navštevuje málo ľudí, nemá toto združenie nežiadúci vplyv na široké vrstvy. Úspech mali niektoré zákroky na ministerstve vyučovania, na ministerstve dopravy aj v snemovni, čo sa týka štylizácie úradných textov, ale pričasto si toto združenie počína celkom malicherne, že sa to zdá až blškárením. Tak v časopise *Sprachblätter* vychádzajú každoročne dlhé registre chýb — priestupkov, ktorých sa dopustili aj sami spolupracovníci. Združeniu chýba zmysel pre skutočnosť, že jazyk je jav živý a premenný, že aj písomné návyky podliehajú zmenám. Pre takéto stanovisko pokladá Hornungová službu združenia Muttersprache v oblasti jazykovej kultúry za veľmi jednostrannú.

3. Jazykovú kultúru majú podporovať aj tzv. jazykové kútiky. Jozef Viktor Stummer, daňový úradník z Linza, pravidelne uverejňuje svoje jazykové príspevky v rozličných novinách. Vydal aj brožúry o pravopise a správnej výslovnosti. Hodnotiac pozitívne tieto úsilia, nemôže autorka nevysloviť aj svoje kritické stanovisko k mnohým jeho nesprávnym tvrdeniam.

Z času na čas sa zjavujú jazykové drobnosti v rozličných časopisoch. Pozornosť si zaslúži týždenník *die Furche* (Brázda), kde bývajú veľmi bystré poznámky o publicistickej nemčine.

Celkove o jazykovej kultúre Hornungová konštatuje, že Rakúsko i na-

priek tejto malej starostlivosti nezaostáva v praxi za inými krajinami, kde sa hovorí a píše po nemecky. Ba dal by sa tvrdiť opak: aj hlásatelia rozhlasu, aj novinári majú bedlivé jazykové povedomie. Hoci sa zavše vyskytnú vykoľajenia, predsa badať úsilie o primeranú štylizáciu. Do rakúskej nemčiny neprenikajú natoľko cudzie slová ako do nemčiny v Nemeckej spolkovej republike. Autorke sa vidí, že vyvinutý zmysel pre jazykovú čistotu súvisí s okrajovosťou rakúskeho územia vzhľadom na nemecký jazykový celok. Na takomto území bolo vždy treba bedliť nad čistotou jazyka. Za ďalšiu výhodu pokladá Hornungová umelecky zameranú mentalitu Rakúšanov. Aj ľudia z najširších vrstiev obyvateľstva radi čítajú reprezentantov rakúskej klasiky a najmä Viedenčania radi navštevujú Burgtheater, kde sa brúsi jazykové povedomie. Všetky tieto okolnosti prispievajú k tomu, že napriek relatívne nedostatočnej starostlivosti má rakúska nemčina gramaticky aj štylisticky dobrú úroveň.

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Kozák brezový Leccinum scabrum (BULL. ex FR.) S. F. GRAY

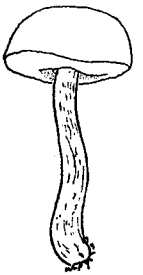

Od neskorého leta do konca jesene možno nájsť v listnatých i zmiešaných lesoch a hájoch, všade tam, kde rastú brezy, plodnice kozáka brezového. Je to všeobecne známa jedlá huba, aj keď ju v krajoch bohatých na huby často nedoceňujú. Sivohnedý až čiernohnedý klobúk tejto huby je najprv pologuľovitý, neskôr vankúšovito rozložený. Dosť dlhý a tenký hlúbik je pokrytý tmavšími odstávajúcimi šupinkami. Staršie huby majú dužinu hlúbika naopak príliš drevnatú. Praktickí hubári kozák brezový často zamieňajú s príbuzným kozákom hrabovým, ktorý rastie včaššie, je tmavší a jeho dužina na reze tmavne.

Na Slovensku má kozák brezový veľa ľudových názvov. Viaceré sú motivované symbiózou s brezou. Názov *brezák* je rozšírený po celom západnom a strednom Slovensku, na východnom už zriedkavejšie. Najrozšírenejší je, zdá sa, na okolí Prievidze. Pomerne veľkú oblasť zaujíma názov *brezovec*, a to od Púchova, Považskej Bystrice a Ilavy smerom

na juhovýchod k Poltáru, Revúcej a Breznu. Sporadicky sú doložené varianty *brezáč, breznäk, brežňak, brezinák, brezovčak, brezovík, brezovka,* ale aj *podbrezák, podbrezovec, podbreznäk.* Na východnom Slovensku sa zjavujú aj dvojslovné pomenovania *brezovy grib, brezový kozar.*

Zo symbiózy s hrabom vychádzajú názvy *hrabák, hrabovec* a východoslovenské *hrabčak,* zo symbiózy s lieskou *lieskovec, lieskový grib, podlieska* a iné.

Druhý, po celom Slovensku rozšírený názov je *kozák,* na východe *kozar.* Motivačný zdroj tohto názvu nie je dosť zreteľný. Možno vychádzať napríklad z toho, že v porovnaní s hríbmi kozáky sa cenia menej. Podobne motivované názvy majú aj iné menej hodnotné huby, napr. *kravský rýdzik, psí hríb* a iné. Okrem uvedených základných podôb poznáme od Poltára variant *kozlák* a z okolia Levoče a Gelnice *kožár.* Známe sú aj dvojslovné názvy *brezovy kozar, lieskový kozák, lesny kozar, plavý kozák* a pod.

Menšia kvalita huby motivovala vari aj východoslovenské názvy *kalika, kalička,* ktoré sa používajú na okolí Michaloviec a Sobraniec.

Priveľkú mäkkosť klobúka starších plodníc charakterizujú gemerské názvy *mäkýš, ľabdák, ľabdoš* (hríb sa tam nazýva *tvrdoš).*

Z okolia Banskej Bystrice poznáme názov *pinceľ* (z nemeckého zdrobneného *Pilzel* = hríbik), na okolí Zvolena nazývajú kozák brezový *pinclick.*

Názov *janík,* doložený sporadicky z južného Slovenska, sa preniesol z príbuzného kozáka osikového, horehronský *komprd, komprdík* z hríba siniaka, resp. z hríba zrnitohlúbikového.

Sémanticky nezreteľný je názov *dudák* zo Smrečian od Liptovského Mikuláša.

V minulom storočí na Slovensku sa ako odborné termíny používali názvy *brezový hríb, lieskový hríb.*

M. Majtánová

Predložka pre

V bratislavskej televízii počujeme hovoriť: *vybrali sme p r e vás, prichystali sme pre vás, spievali sme p r e vás* (29. 12. 1968, 18. hod.), *pripraviť p r e každého dačo* (31. 12. 1968 po 19. hod.). Všade by tu lepšie bol datív: *v á m, k a ž d é m u.* Tak hovorí ľud a pestovatelia krásnej slovenčiny.

Bezpredložkový datív by sme čakali aj v iných prípadoch. Tak O. Vesteg (Smena 30. 7. 1969, str. 7) píše: *A tam (naši turisti) robia p r e Rumunov hotové peklo.* Lepšie by bolo: *robia R u m u n o m ...* Reklama

Doprastavu (Bratislava, Pražská 319) hovorí (Smena 30. 7. 1969, str. 6): *P r e slobodných je zabezpečené ubytovanie,* t. j. *s l o b o d n ý m . . .*

Bezpredložkový genitív býva v ľudovej reči tam, kde žurnalisti používajú predložkovú väzbu s *pre.* J. Meško píše: *zlepšenou organizáciou práce i pracovnej disciplíny by mali vytvárať podmienky p r e odstránenie restov z minulých mesiacov* (Pravda 6. 8. 1968, str. 2). Lepšie: *podmienky o d s t r á n e n i a restov.* Po slove *podmienka* aj iní píšu väzbu s *pre.* Napr. *Komisia sa zaoberala aj podmienkami p r e bezpečnú a plynulú premávku na hlavnom ťahu* (Pravda 6. 8. 1969, str. 1), *...organizačné podmienky p r e vydávanie zväzového týždenníka* (tamže, str. 1). Malo tam byť: *podmienky o d s t r á n e n i a, podmienky bezpečnej a plynulej p r e m á v k y, podmienky v y d á v a n i a.* Táto väzba je aj v Slovníku slovenského jazyka III, 138.

Veľmi často sa píše predložka *pre* namiesto *na.* Uvedieme príklady. *Dekanstvo Lekárskej fakulty UPJŠ v Košiciach oznamuje, že riadny a podmienečný zápis p r e školský rok 1968/69 sa koná . . .* (Smena 28. 9. 1968, str. 5). Ing. Frant. Šatan (Smena 21. 8. 1969, str. 1) píše: *Zastavil som sa v Lučenci vypiť si jednu kávu p r e osvieženie.* V rozhlase voľakto hovorí (Bratislava 5. 8. 1969 o 8,28): *p r e potešenie posielajú nasledujúci darček.* Píše sa: *Priestor p r e nákup v krajinách RVHP* (Práca 17. 9. 1968, str. 2). Čítali sme aj túto vetu: *V najfrekventovanejších uliciach bude aj predaj p r e rýchlejšie občerstvenie* (Pravda 6. 8. 1969, str. 2), t. j. namiesto *n a* alebo *kvôli.*

V košickej televízii 7. 1. 1970 po 19. hod. sme počuli: *predsavzatia p r e tento rok: urobiť všetko p r e garantovanie.* 9. 1. 1970 o 18. hod. slovenský hlásateľ hovorí: *p r e radosť Sparťanov.* 10. 1. 1970 o 18.40: *Lenže boli p r e človeka dôležitým prostriedkom.* Tam sme počuli: *aby nevykonali všetko p r e úspešný rozvoj . . .* Správne sme počuli: *bojoval z a svoje zachovanie.*

Štefan Daško (Smena 5. 1. 1970, str. 6) napísal: *P r e potvrdenie týchto slov nech slúži . . .*

Čo viac sa predložka *pre* používa aj na označenie času: *Nabádajú p r e určité dni „sabotovať" obchodnú sieť* (J. Meško, Pravda 6. 8. 1969, str. 2), t. j. *v u r č i t ý c h d ň o c h.* Podobne: *vyzývajú ďalších občanov k neuváženým akciám p r e budúce dni,* t. j. *v budúcich d ň o c h* (Smena 21. 8. 1969, str. 2).

Často býva nadpis v obchodoch: *Pre radosť deťom* (porov. obchod s obrazmi na Jiráskovej ulici 22 v Bratislave). V bratislavskom rozhlase sme počuli: *aby ešte dlho žil p r e radosť svojich najmilších* (18. 8. 1969, 8.31 hod.). *P r e radosť ľudí* (S. Kalný, Smena 26. 9. 1968, str. 1).

Kostým p r e chladné dni je v reklame Kláry Brunovskej (Smena 8. 10. 1968, str. 5). Nik tak nehovorí. Ani Slováci, ani Česi.

Pravdaže, píše sa aj *na*, kde iní píšu *pre*. Uvedieme aspoň dačo. Tak čítame v Pravde 6. 8. 1969, str. 1: *V pondelok preto bolo potrebné podniknúť nové radikálne opatrenia n a zabezpečenie preberania dohodnutého množstva tovaru zo Sovietskeho zväzu.* M. Meško píše (Pravda 6. 8. 1969, str. 2): *V súlade so štátnou hospodárskou smernicou n a tento rok* ... Správne!

Dakedy stoja v tej istej vete *pre* i *na: Materiál treba prednostne zabezpečiť p r e výstavbu rodinných domov, n a novostavby* ... (Pravda 30. 7. 1969, str. 5). Alebo správne je: ... *priestor n a postupné realizovanie* (Práca 17. 9. 1968, str. 1). Pravdaže, správne je *pre: P r e nedostatok času* .. (K. Karman v Pravde 30. 7. 1969, str. 5).

Dakedy by bola na mieste predložka *za*, napr. *urobiť všetko p r e ďalší rozvoj socialistickej výstavby* (Smer 5. 8. 1969, str. 2). Tu by sa žiadalo napísať: ... *z a ďalší rozvoj* ... Inak zlé použitie tejto predložky ukazuje, že mnohí naši ľudia nenačúvajú reč ľudu a neštudujú jazyk.

J. Stanislav

Príslovky jakživ o odjakživa

Podnetom k našej úvahe o význame prísloviek *jakživ* a *odjakživa* bola veta, ktorú sme čítali v denníku Práca: *Svet bol jakživ plný symbolov.* Na prvý pohľad je zrejmé, že v uvedenej vete ide o chybnú zámenu prísloviek — príslovka *jakživ* sa nesprávne použila namiesto príslovky *odjakživa.*

Venujme teda trocha pozornosti významu týchto dvoch prísloviek. Obidve príslovky majú zhodné základné morfémy *jak/ak* a *živ* a v príslovke *jakživ* tvoria tieto morfémy celé slovo. Aj pri tvorení prísloviek je niečo podobné ako pri slovesách, kde sa predponami obmieňa, ba dakedy úplne mení základný význam (porov. napr. príslovky *dávno — oddávna, ďaleko — zďaleka* a pod.). Významy takýchto dvojíc bývajú rozdielne a niekedy, ako je to aj pri našej dvojici *jakživ — odjakživa*, sú priam protichodné.

Pozrieme sa najprv na významy príslovky *jakživ/akživ.* Slovník slovenského jazyka hovorí o príslovke *jakživ*, že sa používa v záporových vetách, a vykladá ju synonymami *akživ, nikdy* a frázou *celý život nie* (I. diel, str. 630). Podobne príslovku *akživ* vykladá tento slovník príslovkou *jakživ*, ktorá ako vidíme, je len hláskoslovnou obmenou prvej (I. diel, str. 23). Uvedené príslovky sa objasňujú týmito príkladmi: *Jakživ som nevidel takú beštiu!* (Vansová), *Akživ som nebol opitý* (Rázus). Morfológia slovenského jazyka príslovku *jakživ/akživ* neuvádza.

Časová príslovka *jakživ/akživ* je synonymná so zámennou príslovkou

nikdy, no len v jednom význame, ako to ukážeme ďalej. Slovník slovenského jazyka hodnotí slovo *nikdy* ako zámennú príslovku a uvádza tieto významy: 1. v nijakej dobe, v nijakom čase, 2. zosilňuje zápor: *nikdy viac, už nikdy* (II. diel, str. 180). Morfológia slovenského jazyka pokladá slovo *nikdy* za zámeno a hovorí, že značí „v žiadnom čase, ani vtedy, ani vtedy, ani raz". Z príkladov, ktoré slovník i morfológia uvádzajú, však jasne vysvitá, že zámenná príslovka *nikdy* má dva významové odtienky (odhliadnuc od významu zosilňujúceho zápor, ktorý zaznačuje Slovník slovenského jazyka). Podľa nich sme aj príklady zadelili do dvoch skupín:

1. Jurko takého spevu *nikdy* nepočul. (Hečko), *Nikdy* sa nevideli. (Kukučín), On sa pri tom *nikdy* nesmial. (Tajovský)

2. Teraz strieľať, alebo *nikdy!* (Laskomerský), Jaj, ňaníčko môj, *nikdy* vás už neuvidím! (Jégé), Na starého Dindy, čo nebude *nikdy*. (úsl.)

V prvej skupine príkladov ide o význam „v nijakom čase v minulosti". Príslovka *nikdy* stojí pri záporových slovesách a vyjadruje, že dej označovaný slovesami sa neuskutočnil v nijakom čase v minulosti. V druhej skupine príkladov ide o význam „v nijakom čase v budúcnosti". Príslovka *nikdy* tu vyjadruje, že dej označený slovesom sa neuskutoční v nijakom čase v budúcnosti, resp. že by sa nemal uskutočniť (prvý príkl. v 2. skupine). Príslovku *jakživ/akživ* možno nahradiť synonymnou príslovkou *nikdy* len v prvom prípade, ak ide o význam „v žiadnom čase v minulosti". Len z tohto hľadiska možno chápať synonymitu prísloviek *jakživ* a *nikdy*, ako sa s ňou stretáme pri výklade týchto dvoch prísloviek.

O používaní príslovky *jakživ/akživ* treba povedať toľko, že ju možno použiť len vo vetách so záporovými slovesami vo význame „nikdy v minulosti".

A teraz o príslovke *odjakživa*. Slovník slovenského jazyka ju objasňuje synonymnými slovami „oddávna, od nepamäti, od prvopočiatku, vždy (v minulosti)" (II. diel, str. 486). Morfológia slovenského jazyka hodnotí príslovku *odjakživa* ako časovú okolnostnú. Zaraďuje ju medzi príslovky označujúce čas vo význame hranice, od ktorej sa dej koná. Kontexty, v ktorých sa táto príslovka používa, svedčia o jej jednoznačnom význame v každom čase v minulosti, vždy v minulosti: *Opraty v rukách má odjakživa človek.* (Hečko), *Takto stojí odjakživa v Srní dolný koniec s horným v stálom boji.* (Rázusová-Martáková), *Vraniakovci boli odjakživa pažraví.* (Tatarka) Vidíme, že príslovka *odjakživa* sa používa v kladných vetách (podobne ako príslovka *vždy*).

Z výkladu významu prísloviek *jakživ* a *odjakživa* je jasné, že ich nemožno zamieňať. V základe sú ich významy zhodné s významami prísloviek *nikdy* (v minulosti) a *vždy* (v minulosti) čiže práve s príslovkami s protichodnými významami.

Zdôrazňujeme okolnosť, že príslovku *jakživ* možno použiť iba vo vetách so záporovými slovesami práve tak ako príslovku *nikdy*. Príslovka *jakživ* nemôže nahrádzať príslovku *odjakživa* v kladnej vete, ako je to v našej východiskovej vete. Správne bude veta znieť: *Svet bol odjakživa plný symbolov.*

I keď majú príslovky *jakživ* a *odjakživa* základné morfémy spoločné, z významového rozboru vidieť, že ich významy sú protichodné, opačné. V porovnaní s príslovkami *nikdy* a *vždy* majú nádych expresívnosti, ktorý ich však nevyčleňuje z rodiny spisovných slov. Práve naopak, príslovky *jakživ* a *odjakživa* dodávajú prehovoru istú farebnosť, robia reč živšou. Aj z hľadiska sémantického badať pri nich určité odtienky v porovnaní s ich rovnoznačnými pármi *nikdy* a *vždy*. Prvok zdôrazňovania momentu „v nijakom čase" a „v každom čase" je v nich akoby znásobený prvkami „v nijakom čase za (môjho) života, v nijakom čase, čo svet svetom stojí" a „odkedy žijem, odkedy svet svetom stojí".

M. O. Malíková

Nespisovné slovo v titulku

V Pravde z 19. januára 1970 nás zaujal titulok krátkej správy *Nixonova tlačovka 26. januára.* Možno povedať, že je to z viacerých hľadísk vydarený titulok. Predovšetkým dokonale orientuje čitateľa. Miera jeho komunikatívnosti je veľmi výrazná; napriek svojej stručnosti sám o sebe dostatočne informuje o jadre veci. V samotnej správe sa táto základná informácia, obsiahnutá v titulku, dopĺňa už len o predpokladaný okruh otázok, na ktoré sa Nixon na tlačovej konferencii sústredil.

Aj z hľadiska funkcie upútať pozornosť čitateľa je titulok dobre stavaný. Elipsou (výpustkou) slovesa sa titulok (vyjadrenie) zostručňuje a primerane expresivizuje, ale súčasne aj dynamizuje, dostáva osobitný rytmus. Možno však predpokladať, že práve v záujme tohto rytmu použil autor aj nespisovné slovo *tlačovka.* Len takto sa totiž mohli vedľa seba stretnúť dva sedemslabičné takty (4 + 3) vytvárajúce pravidelnú rytmickú perspektívu náhle prerušenú päťslabičným slovom. Prednosť takéhoto rytmického pôdorysu skúmaného titulku sa ukáže, ak vedľa neho postavíme variant so spisovným pomenovaním: *Nixonova tlačovka 26. januára/Nixonova tlačová konferencia 26. januára.* Druhý titulok je rozvláčnejší a ťažkopádnejší, aj elipsu slovesa v ňom „cítime".

Iná je však otázka, ako sa v takomto kontexte pozerať na slovo *tlačovka.* V Slovníku slovenského jazyka by sme ho márne hľadali. Je teda zrejmé, že do spisovnej slovnej zásoby nepatrí. Je to totiž slangové slovo z oblasti žurnalistiky, utvorené z viacslovného pomenovania (*tla-*

čová porada — tlačová konferencia) univerbizáciou. Slová tohto typu sa v hovorovom styku (i na pracovisku) bežne využívajú. Mnohé z nich sa s kvalifikátorom *hovor.* uvádzajú aj v Slovníku slovenského jazyka (napr. *výborovka).*

Z toho všetkého vyplýva, že takéto slová do spisovného prejavu nepatria. To sa, pochopiteľne, musí vzťahovať aj na slovo *tlačovka,* naň o to viac, že ako úzko profesionálne slangové slovo sa nedostalo ani do akademického slovníka.

A predsa si nemôžeme odpustiť poznámku, že by bolo chybou, keby sme sa zásadne stavali oproti aktualizácii významovej výstavby titulku využívaním obzvláštňujúcich lexikálnych prostriedkov. Titulok má zrejmé ambície upútať pozornosť čitateľa. Dôležité však je, aby došlo k „dorozumeniu" medzi čitateľom a autorom (novinami), že sa tu istý prvok využíva osobitne, funkčne, aby ho čitateľ nepovažoval za normálny, bežný (spisovný), ale za súčasť „hry". Najbežnejším signálom toho sú úvodzovky. Nemenej dôležitý je aj celkový profil novín: Čitateľ spravidla vie, čo môže „čakať" od svojich novín, aj pokiaľ ide o podobu titulku. Z tohto hľadiska je podstatný rozdiel napr. medzi Pravdou a bratislavským Večerníkom, ale aj Smenou. Predovšetkým vo Večerníku je očividná snaha budovať titulky tak, aby osobitne upútavali (i provokovali) pozornosť čitateľa. Pravda je z tohto hľadiska menej „atraktívna".

A tak ani vzhľadom na celkový profil novín a na celkovú orientáciu vo výstavbe titulkov v Pravde nemožno považovať využitie slova *tlačovka* za šťastné. Protirečí to nielen duchu jazyka, ale aj duchu tradície v týchto novinách.

Hoci teda titulok *Nixonova tlačovka 26. januára* z viacerých hľadísk vyhovuje, využitím nespisovného slova *tlačovka* sa znehodnocuje. Snaha aktualizovať viedla k nekritickosti pri výbere výrazu.

J. Findra

Nesprávne skracovanie slov dorastenci, dorastenky

Na jednom športovom pútači, ktorého poslaním bolo privábiť divákov na hádzanársky turnaj, našu pozornosť zaujalo nezvyčajné skrátenie slov *dorastenci, dorastenky* ako *dorci, dorky.* Nemáme nič proti atraktívnej reklame, vonkoncom nie z hľadiska jej formy. Z hľadiska jej obsahu však nemôže byť jedno, či sa širokej verejnosti predkladajú správne, resp. nesprávne slová. Ak posudzujeme spomínaný pútač z jazykovej stránky, musíme konštatovať, že jeho autor porušil konvenciu, prekročil dovolenú hranicu možností, ktorú nám určujú zákonitosti pri tvorení slov.

Podoby *dorci, dorky* sú skrátenými tvarmi slov *dorastenci, dorastenky.* V slovenčine, rovnako ako v iných jazykoch, skracovanie slov je možné, no podlieha istým zákonitostiam, konvencii, ktorá sa v našom prípade nedodržala. Nerešpektovala sa ani všeobecná požiadavka, aby každé novoutvorené slovo bolo významovo priezračné, ani špeciálna požiadavka tvoriť značkové slová typu *robkor* zo začiatočných hlások (písmen) obidvoch častí združeného pomenovania. Nezvyčajným postupom pri tvorení, t. j. vynechaním skupiny hlások *(-asten-)* uprostred slova, dosiahol autor pravý opak. Zatiaľ čo slová *dorastenci* a *dorastenky* sú zrozumiteľné aj bez kontextu, význam slova *dorci* a *dorky* je natoľko zahmlený, že ho možno pochopiť len v kontexte. Väčšina ľudí by na otázku, či poznajú význam slova *dorci, dorky,* odpovedala záporne. Skrátené tvary slov *dorastenci, dorastenky,* t. j. podoby *dorci, dorky,* sťažujú pochopenie textu, čo si najmä na plagátoch nemôžeme dovoliť. Tam má byť každé slovo jasné a zrozumiteľné.

Na záver sa žiada odpovedať i na otázku, ako dospel autor k tvarom *dorci, dorky.* Vzorom pre takýto nesprávny slovotvorný postup je zlozvyk skracovať miestne meno *Bratislava* na *Blava, Nitra* na *Na* atď. S takýmto skracovaním názvov našich miest, najmä nášho hlavného mesta, sa často stretáme v práci administratívnych pracovníkov, ktorí si takto uľahčujú svoje povinnosti. I keď skracovanie vynechaním skupiny hlások uprostred slova je nesprávne, v daktorých administratívnych záznamoch azda môžeme nad ním prižmúriť oko. No v jazykových prejavoch určených pre verejnosť, ako je aj oznámenie vo forme plagátu, je takéto skracovanie nefunkčné a neprípustné.

R. Šiška

Puškinské výročie, správne Puškinovo alebo puškinovské výročie

V Pravde z 18. 12. 1969 (článok *So zodpovednosťou a otvorene* s podtitulom *Spisovatelia odpovedajú ministrovi kultúry SSR)* sa uvádza: „Zväz slovenských spisovateľov ... vyslal delegátov a delegácie na Puškinské výročie ..." Ide tu o zrejmú tvaroslovnú i pravopisnú chybu. Venujme teda pozornosť prídavnému menu *puškinské.* Pomenúva tu 170. výročie narodenia ruského spisovateľa A. S. Puškina (ako výročie Ľ. Štúra). Prívlastok je tu vyjadrený genitívom podstatného mena *(Puškina),* je to teda nezhodný prívlastok. Tento prívlastok možno však vyjadriť aj privlastňovacím prídavným menom: *Puškinovo výročie* (analogicky *Štúrovo výročie).* Vtedy je na miesto veľké písmeno vo vlastnom

privlastňovacom prídavnom mene (analógia *Puškinov pamätník, Puškinova ulica).*

Od mena *Puškin* treba utvoriť vzťahové prídavné meno *puškinovský,* ktoré možno oprieť o analógiu *hviezdoslavovský, štúrovský* atď. Od toho istého základu možno však utvoriť aj podstatné mená *Puškinovci* (ako *Štúrovci),* t.j . súhrnné pomenovanie príslušníkov rodiny A. S. Puškina (ako Ľ. Štúra), ďalej miestne meno *Puškino* (mesto pri Moskve a druhé pri Saratove na Povolží; okrem toho existuje mesto *Puškin* pri Leningrade) a napokon podstatné meno *puškinovec — puškinovci* (ako *štúrovci)* ako názov stúpenca alebo stúpencov, prívržencov, obdivovateľov Puškina, ktorí však môžu mať celkom iné priezviská. Od týchto odvodených podstatných mien tvoríme podľa potreby aj vzťahové prídavné mená.

Aj od podstatného mena *puškinovec — puškinovci* tvorí sa rovnaké vzťahové prídavné meno *puškinovský* (napr. *puškinovský prívrženec, puškinovská tradícia).* V obidvoch prípadoch ide o všeobecné prídavné mená, ktoré sa píšu s malým začiatočným písmenom.

Od miestneho podstatného mena *Puškin* a *Puškino* utvorí sa však prídavné meno vzťahové, ktoré má význam „pochádzajúci z toho miesta, týkajúci sa toho... miesta, ktoré označuje základné podstatné meno", t. j. *puškinský občan, puškinská ulica* (ale *Puškinská ulica* v Moskve na počesť mesta *Puškino), puškinské okolie* (ako *trnavský, martinský, detviansky).*

Našu úvahu môžeme zhrnúť v tejto schéme:

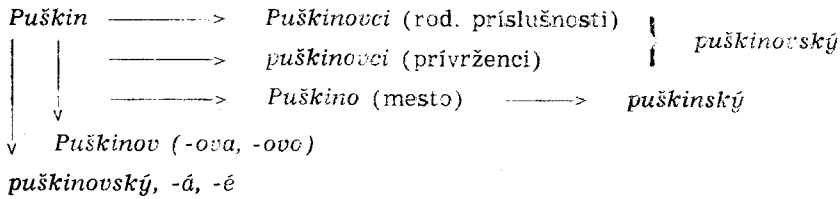

Rozbor uzavierame konštatovaním, že v uvedenom článku Pravdy nejde o oslavy mesta *Puškin* alebo *Puškino,* teda o puškinské oslavy, ale o výročie spisovateľa Puškina, teda *o Puškinove,* resp. v širšom zmysle *o puškinovské oslavy,* ktoré sa však v histórii opakujú, preto pokladáme toto prídavné meno v tomto spojení za všeobecné a píšeme ho s malým písmenom. Ak by sme chceli vystihnúť ich konkrétny a jedinečný ráz, mohli by sme ich azda pomenovať ako *Prvé (Druhé) Puškinovo výročie* alebo *Prvé (Druhé) puškinovské výročie* (porovnaj: na *Prvých — na Pätnástych olympijských hrách),* kde sa len prvé slovo viacslovného pomenovania ako určujúce píše s veľkým písmenom.

A. Chmelík

SPRÁVY A POSUDKY

O jazykovej stránke učebníc pre 1. ročník základnej deväťročnej školy

Naša dcérka dokončila prvý ročník ZDŠ. Mali sme teda možnosť oboznamovať sa spolu s ňou nielen s tajomstvami abecedy, ale i s jazykovou stránkou jej učebníc. Všímali sme si najmä *Šlabikár pre 1. ročník základnej deväťročnej školy* (autori J. Brťka, M. Foltin, A. Králiková, M. Jerembáková, vyd. SPN, Bratislava 1968) a *Čítanku pre 1. ročník ZDŠ* (autori tí istí, vyd. SPN, Bratislava 1967).

Poznámky k Šlabikáru

Prvá poznámka sa týka výberu slov. Podstatné meno *loj* (s. 31) prváčik nepozná. V Mistríkovej Frekvencii slov v slovenčine má podstatné meno *loj* disperziu slova 0,00 a relatívnu frekvenciu slova O. Bolo by vhodné nahradiť ho iným slovom.

V Šlabikári by sa základné číslovky mali vari vypisovať celým slovom, a tak by malo byť *Byt má tri izby,* a nie *Byt má 3 izby* (s. 37).

V slovenčine, ako je známe, platí pri rozdeľovaní slov pravidlo, že ak sú medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo slabičným *l, r* a samohláskou) dve spoluhlásky, prvá spoluhláska patrí do predchádzajúcej, druhá do nasledujúcej slabiky. Toto pravidlo sa v Čítanke dôsledne neuplatňovalo. Na s. 40 čítame *my — dlo* namiesto správneho *myd — lo, je — dlo* namiesto správneho *jed — lo.*

V Šlabikári (i v Čítanke) sú takéto krstné mená: *Nataša, Jelka, Zorka, Varja, Naďa, Nadinka, Vova, Míša, Gabika, Gaba, Táňa, Anča.* Navrhovali by sme v budúcich vydaniach používať bežnejšie domáce krstné mená.

V textoch sa používa výlučne príslovka *rýchlo.* Celkom sa zabudlo na rovnocennú príslovku *chytro.*

Nesprávna je väzba slovesa *prizerať sa* vo vete *Prizerali sa na prácu robotníkov* (s. 78). Tu je na mieste datív ako jediný predmet. Bolo by však ešte lepšie použiť sloveso *pozerať sa na dačo.*

V článku V. Osejevovej (s. 83) je veta: *„Hm!" ozval sa plnými ústami Vova.* Neprávom sa zabudlo na predložku *s,* vyjadrujúcu spôsob. Veta mala správne znieť: *„Hm!" ozval sa s plnými ústami Vova.*

V článku R. Baumvoľa (s. 93) je veta: *Prekvapené kuriatka sa dívali po sebe.* Prekladateľ neprávom použil v predmetovom význame namiesto predložky *na* s akuzatívom synonymnú predložku *po* po slovese *dívať sa.* Náležitá podoba vety je takáto: *Kuriatka sa prekvapene pozerali na seba* (nie *po sebe).* V tom istom článku je veta: *Krásna guľka — púpava sa rozletela na jemné pierka.* Predložka *na* s akuzatívom vyjadruje účinok po slovesách zmeny (napr. *rozmrviť sa na prach).* Vetu bolo treba preložiť inakšie. Bez originálu je nám však ťažko navrhnúť adekvátny preklad.

V článku Motýliky (s. 94) je veta: *Pekná biela ľalia, pusť nás schovať sa do tvojho kvetu.* V tejto vete sa malo použiť zámeno *svoj*, ktoré vyjadruje širší vlastnícky vzťah k veci. Na tej istej strane je súvetie: *Ako sa prechádzajú po záhrade, spustil sa veľký dážď.* Súvetie má dve chyby krásy. Znelo by omnoho príťažlivejšie so zámenom *tak*, ktoré ukazuje spôsob deja alebo stavu. Súvetie nie je v poriadku, ani čo sa týka použitia časov. V jednej vete je prítomný, v druhej minulý čas. Správne by malo znieť takto: *Ako sa prechádzali po záhrade, spustil sa veľký dážď.*

Príspevok E. Ryjáčkovej (s. 96) Zábudlivý Dušan sa začína takto: *Peter a Dušan bývajú v jednom dome. Sú susedia. Sú kamaráti.* Prísudkový inštrumentál, ktorý vyjadruje prechodný, časovo alebo inakšie aktualizovaný príznak, by bol v posledných dvoch vetách vhodnejší.

V článku B. Říhu Vo vlaku sme si povšimli tieto vety: *„Daj na kufor pozor," povedala (mamička) prísne.* V takýchto prípadoch sa zvyčajne používa formant *si*, ktorým sa vyjadruje záujem činiteľa na vykonaní deja. Vo vete *„Veď ja už idem," riekla mamička*, treba zastarané slovo *riecť* nahradiť bežnejším slovesom *povedať*. V tom istom príspevku je veta *Čakal, až sa mamička ukáže na nástupišti.* Vhodnejšia by tu bola hypotaktická spojka *kým*, uvádzajúca časové vety, ktoré vyjadrujú okolnosť, počas ktorej alebo po ktorú trvá dej nadradenej vety. Aj sloveso v podradenej vete malo byť v minulom čase a v zápore. Teda takto: *Čakal, kým sa mamička neukázala na nástupišti.*

Poznámky k Čítanke

V rozprávke Múdra Betka (s. 6) od R. Gaubeovej čítame vetu *Sú v nej* (v obrázkovej knižke — pozn. J. B.) *rozprávky i veršíky.* Prekladateľ mal použiť synonymnú spojku *a*. Bol by sa vyhol kakofónii i-zvukov.

V Čítanke sa takmer výlučne používa sloveso *dívať sa* (s. 6, 11, 13, 16, 18, 22, 25, 35) alebo jeho odvodeniny, akoby synonymné sloveso *pozerať sa* v slovenčine ani neexistovalo.

Začiatok príspevku O. Syrovátku (s. 10) treba odcitovať celý: *Lúka má zelený kabátik a na ňom plno zlatých gombičiek. Ach, veď sú to predsa púpavy, ligotajú sa a oslnivo žiaria ako malé slniečka. Natrhám ich do kytičky a zanesiem ich mamičke. V tej chvíli zažiari ako slniečko.* Sloveso *ligotať sa* časujeme v prítomnom čase *ligocem sa*, a nie *ligotám sa.* Príslovku *oslnivo* vo vete *a oslnivo žiaria ako malé slniečka* pociťujeme ako nadbytočnú, lebo vlastne vyjadruje to isté, čo spojenie *ako malé slniečko.* V slovenčine možno napr. povedať *natrhať kvetov do vázy, zabaliť desiatu do papiera, namočiť šatku do vody* a pod. Predložka *do* má v týchto vetách význam prostriedku a nástroja. Vo vete *Natrhám ich do kytičky a zanesiem ich mamičke* predložka *do* takýto význam nemá. Vetu treba vyjadriť po slovensky ináč. Zámeno *ich* sa opakuje dva razy tesne za sebou. Nie je to potrebné. Nemáme napórúdzi originál, a preto ťažko navrhnúť vhodný preklad. V poslednej vete citovaného odseku *V tej chvíli zažiari ako slniečko* chýba podmet.

Od F. Hrubína je v Čítanke báseň Krásne veci (s. 16). Povšimli sme si tieto verše: *a kto sa pozrie nemilo, zazroň je a hundrilo.* Nemáme námietok proti správne utvorenému menu nositeľa vlastnosti príponou *-oň*, ktorá v slovenčine jestvuje. Prípona *-ilo* však v slovenčine nejestvuje. Preto no-

votvar *hundrilo* ťažko ospravedlniť rytmickými dôvodmi. V slovenčine je to slovo neústrojné. V tej istej básni je verš *Div si oči nevyhľadí.* V slovenčine sa povie *Div si oči nevyočí.* I tu meniť ustálené spojenie kvôli rytmu je násilnosťou na slovenčine.

Novotvar *vyčítanka* (s. 28) v slovenčine neobstojí ani z formálnej ani z významovej stránky. Od dokonavých slovies s predponou *vy-* podľa vzoru *chytať* sa nedá utvoriť príponou *-anka* podstatné meno. Zrejme tu pôsobil vplyv príbuzného slova *čítanka.* Slovo *vyčítanka* je použité vo význame „vypočítať, vymenovať, vyrátať niečo". V slovenčine však sloveso *vyčítať* takýto význam nemá. Namiesto nesprávne utvoreného tvaru *vyčítanka* sa malo použiť podstatné meno *veršovačka, rýmovačka, veršovanka.*

Ako vychodí z poznámok k Šlabikáru a Čítanke, nie je jazyková stránka týchto základných učebníc celkom v poriadku. Je to veľká chyba. V prvých ročníkoch ZDŠ sa formuje, bystrí a cibrí jazykový cit žiakov. Čo sa naučia chybne na začiatku, ťažko sa neskoršie odnaučia. Základný nedostatok vidíme v tom, že približne polovica prispievateľov Čítanky a Šlabikára nie sú Slováci. Malo by sa vychádzať z celkom prirodzenej požiadavky, že všetky texty pre nižšie ročníky by mali pochádzať z pera dobrých slovenských autorov. Naozaj, najviac priestupkov proti spisovnej slovenčine sme našli v preložených príspevkach (pritom si nijako nerobíme nárok na vyčerpávajúcu analýzu).

Hádam bude užitočné vymenovať autorov príspevkov Šlabikára. Sú to: L. N. Tolstoj, V. Osejevová, L. Vladescu, V. Závada, F. L. Čelakovský, J. Andel, R. Baumvoľ, F. Hrubín, J. Tajc, V. Janusová, E. Ryjáčková, M. Haštová, J. Čiž, B. Říha, Ľ. Podjavorinská, P. Štefánik, V. Reisel, H. Krížanová-Brindzová, M. Ďuríčková, E. Čepčeková, J. Štítnická, K. Bendová. V Čítanke nachádzame týchto autorov: R. Gaubeová, O. Syrovátka, J. Čarek, F. Hrubín, J. Tajc, M. Zavadilová, M. Iľjin, V. Karasovová, V. Osejevová, V. Bianki, F. Pátek, S. Michalkov, J. Čarušin, V. Ilek, V. Reisel, P. Štefánik, E. Gašparová, M. Rázusová-Martáková, K. Bendová, E. Čepčeková, J. Štítnická, L. Dedinská, P. Sula, H. Kr.žanová-Brindzová, Ľ. Podjavorinská, M. Topoľská, H. Ponická, M. Šteinhíbel.

Dali sme si robotu a prezreli sme si rôzne cudzojazyčné učebnice pre 1. ročník. Zistili sme, že vo veľkej väčšine prípadov išlo vždy o domácich autorov príspevkov. Ak v nich boli preklady, tak len vo veľmi obmedzenej miere. Takéto skúsenosti máme napr. z českých a maďarských učebníc.

J. Bartoš

Ks

SPYTOVALI STE SA

O používaní podmieňovacieho spôsobu. — J. R. z Košíc sa nepozdávajú vety *A teraz by som prosila s. riaditeľku, aby nám zaspievala;* alebo *A teraz by som prosil s. X, aby sa ujal slova.* Pisateľ porovnáva tieto vety s vetami typu *Zaspieval by som si, keby som nebol zachrípnutý* a domnieva sa, že na vyjadrenie prosby má stačiť jednoduchý slovesný spôsob: *A teraz prosím s. X, aby sa ujal slova; Prosím s. riaditeľku, aby nám zaspievala.*

Je pravda, že tvarmi podmieňovacieho spôsobu sa vyjadrujú predovšetkým podmieňujúce a podmienené deje *(Zaspieval by som si, keby som nebol zachrípnutý)* a želania *(Kiežby si sa už uzdravil!);* Okrem toho sa však kondicionál (podmieňovací spôsob) využíva aj na vyjadrenie iných vzťahov. Častý je napr. v prirovnaní: *Zadunelo, akoby bol nablízku hrom udrel.* Iné je využitie podmieňovacieho spôsobu pri vyjadrení zdôrazneného tvrdenia alebo popretia deja a pri vyjadrení pochybnosti a neistoty (p. o tom bližšie v Morfológii slovenského jazyka 1966, str. 537).

Aj príklad, na ktorý sa spytuje pisateľ z Košíc, patrí k osobitému typu používania podmieňovacieho spôsobu. Je to tzv. skromná výzva, ktorá obsahuje obyčajne mierny rozkaz alebo zákaz, skromnú prosbu. Napr. *Nemohli by ste mi to urobiť?* (namiesto *urobte mi to!*). Spomínané vety možno vyjadriť viacerým spôsobom: *Prosím s. X, keby (aby) sa ujal slova. Prosil by som s. X, keby (aby) sa ujal slova.* V druhom prípade sa kondicionál dostal aj do hlavnej (uvádzacej) vety. Nepokladá sa to za chybu, je to tzv. syntaktická asimilácia čiže vyrovnávanie spôsobu. Správne sú, pravda, aj vety, ktoré navrhuje náš pisateľ.

M. Pisárčiková

Pekliský, pekliskový alebo pekliština? — Nedávno pri geologickom prieskume pod vrchom Peklisko na východnom Slovensku sa v istom pruhu granitu našiel cín. Pri opisovaní tohto nálezu, ktorý doteraz nebol známy, autor príspevku použil pomenovanie *pekliskový granit.* Redaktorom časopisu Mineralia Slovaca sa toto pomenovanie nepozdávalo, a preto sa obrátili na pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, aby im pomohli zaujať správne stanovisko k tomuto problému. Pritom vo svojom liste uvádzajú tri možné podoby prídavného mena odvodeného od zemepisného názvu *Peklisko,* a to *pekliský, pekliskový* a *pekliština.*

Aby sme mohli správne odpovedať na nadhodený problém, pozrieme sa najprv, ako sa tvoria vzťahové prídavné mená, ktoré sú odvodené od podstatných mien zakončených príponou *-isko* a pritom označujú miesto. Od takto zakončených podstatných mien môžeme tvoriť vzťahové prídavné mená príponami *-ový, -iansky/-anský, -ský* a *-cký.*

Príponou *-ový* v spisovnej slovenčine tvoríme vzťahové prídavné mená odvodené od pomenovaní nejakého miesta, ale len od všeobecných podstatných mien, napríklad: *ihrisko — ihriskový, javisko — javiskový, letisko — letiskový, rúbanisko — rúbaniskový, strnisko — strniskový* a pod.

Príponou *-iansky/-ánsky* tvoríme vzťahové prídavné mená odvodené od názvov miest a obcí, napr.: *Lazisko — laziščiansky, Mestisko — mestiščiansky, Páleníško — paleniščiansky.*

Príponami *-ský, -cký* sa tvoria vzťahové prídavné mená odvodené od názvov štátov, krajín, miest, území, pohorí, vrchov a pod., napríklad: *Grécko — grécky, Francúzsko — francúzsky, Maďarsko — maďarský, Poľsko — poľský, Slovensko — slovenský, Korutánsko — korutánsky; Blansko — blanský, Hlinsko — hlinský, Lipsko — Lipský; Branisko — braniský, Pilsko — pilský, Ralsko — ralský.*

Z uvedeného vidíme, že z troch podôb vzťahového prídavného mena *pekliský, pekliskový, peklištiansky* je správna len podoba *pekliský,* ktorá zapadá do systému tvorenia vzťahových prídavných mien odvodených od zemepisných názvov.

Ukážme si ešte použitie prídavného mena *pekliský* na úryvku z textu, ktorý nám poslali pracovníci redakcie časopisu Mineralia Slovaca: *Západne a juhozápadne od obce Hnilec nachádzajú sa tzv. súľovské granity a južne od osady Deľavy sú granity, ktoré označujeme ako delavské. Vo východnej časti územia vystupujú granity, ktoré sleduje železničná trať po ich severnom okraji pri železničnej zastávke Peklisko, ktoré označujeme ako granity pekliské.*

Na záver zhŕňame: Od zemepisného názvu vrchu *Peklisko* vzťahové prídavné meno bude mať podobu *p e k l i s k ý .*

M. Považay

NAPÍSALI STE NÁM

Keď tak čítavam v novinách rubriku o slovenčine a počúvam jazykovú poradňu v rozhlase, pomyslím si (prepáčte, prosím, tento výraz): Pes šteká a karavána ide ďalej. Ako je ináč možné, že na jednej strane v novinách popri jazykovej rubrike nájdete toľko hriešikov proti spisovnej slovenčine, že bezprostredne po skončení jazykovej poradne v rozhlase počujete výrazy, ktoré sú chybné, neslovenské. Banujem, že som si nepoznačila presne kedy a o aké výrazy šlo. No aspoň niektoré uvediem. Podotýkam, že vždy odzneli z úst redaktorov (redaktoriek) alebo hlásateľov, príp. tých, čo čítavajú reklamy, oznamy a pod., teda nie z úst hostí. Pritom nechcem tvrdiť, že by sa tí hostia vždy správne po slovensky vyjadrovali. Ani o sebe si nemyslím, že by som vždy a všade správne hovorila po slovensky, ale to ani nie je mojím chlebíkom.

A teraz už sľúbené príklady: Raz v Modrej vlne ktorýsi z redaktorov vravel: *... priviedli ku Gottovi jednu pani.* V relácii Čo nakúpiť, čo uvariť: *... bielka vyšľaháme ...* Neviem, čo by povedala oná hlásateľka, keby jej to ktosi urobil naozaj. Nepáči sa mi ani rozhlasové *mám za to.* Správne vykať tiež nevedia. Najmä športoví redaktori(-ka) majú problémy so spisovnou slovenčinou. A to žekanie, no hrúza!

Ani profesionálni herci nie sú si vždy istí. Raz večer v rozprávke pre deti (rozprávky cez telefón) sme počuli: *a vystúpil na zástavke električky.* Mám dcérku druháčku a keď som sa jej opýtala, či to ujo dobre povedal, hneď vedela, kde urobil chybu.

Nechcem, aby ste sa domnievali, že hľadám blšky, no mrzí ma to. A čo ma mrzí najviac, to je výslovnosť našich spevákov. Tým je pojem spodobovanie hlások čosi veľmi neznáme.

Keď pri nahrávaní piesní dávajú v režisérskej kabíne pozor na čistú intonáciu, prečo si nikto nevšimne aj správnu výslovnosť? Texty si spevák nerobí sám, ale ich správna výslovnosť je už jeho vecou a keď to nevie, mal by tam byť niekto, kto by mu poradil.

Dirigent Detského zboru Čs. rozhlasu deťom na tabuľu napíše hneď foneticky text pod noty, aby si deti už pri nácviku zvykali na správnu výslovnosť. Nedá sa to robiť všade, najmä nie dospelým, tí by sa možno urazili. Ale aby nespievali: *ťie hory, bodaj čungy zľámal, spomienky mámivé* (nosovky), s tým sa dačo urobiť musí! Chyby robia aj ľudoví speváci (myslíme speváci ľudových piesní; týka sa to aj profesionálnych spevákov zo SĽUKu, z divadiel a pod.), no najviac chýb robia speváci tanečných piesní. To je kapitola sama o sebe. Ich ešte tak zaujíma melódia a rytmus, ale o správnej výslovnosti ani nechyrovať. Pritom sú to naši výborní speváci a takmer všetci majú problémy so spodobovaním hlások.

Iste treba so slovenčinou začať robiť poriadok od začiatku, od materskej školy, od prvej triedy základnej školy, aby súdružky učiteľky nevraveli *kapesník, lehátko, tužka, poliefka, prestáfka, postaf sa do rady, daj pani tú tašku* atď. Ale to je už Vaša úloha nájsť liek na túto chorobu.

A. Mališová

Nedávno som si všimol, že v predajni cukroviniek na Sedlárskej ulici v Bratislave majú vo výklade chybný nápis *Lízatka všetkých druhov.* Zašiel som za vedúcou predajne a taktne som ju na chybu upozornil. Vysvetlil som, že nápisy majú byť z jazykovej stránky bezchybné, v súlade so súčasnou normou spisovnej slovenčiny. Predavačka mala zo začiatku k veci záporný postoj, neskôr však privolila, že sa o nápravu postará.

Dva mesiace po tomto rozhovore mohli sme ešte stále vidieť vo výklade *lízatka,* hoci všetci dobre vieme, že po slovensky sa vraví *lízanky.* Až po dvoch mesiacoch nápis zmizol, ale nový sa nezjavil.

Spytujeme sa teraz, ako je to možné? Nestačí len chybu odstrániť, načim ju i napraviť. To by si malo povšimnúť vedenie Potravín, n. p., a v budúcnosti by malo vyrábať jazykovo správne tabuľky do výkladných skríň. Všímame si podobné chyby aj častejšie. V predajniach textilu píšu *Usilujeme o vzorný predaj.* To je správne, ak sa niekto usiluje o vzorný predaj, ale mal by sa usilovať aj o vzornú slovenčinu.

O slove *lízanka* sa napokon písalo v Jazykovej poradni 1, Bratislava 1957, str. 135.

Chybné slovo *lízatko* sa teda naozaj nemuselo znova zjaviť o 13 rokov po tomto upozornení.

P. Novák

Napísali ste nám

A. Mališová 127
P. Novák 128

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, SAV. Ročník 4, 1970, číslo 4.

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970.

Cena Kčs 3,—.